

Det är aldrig för tidigt för frihet

Den 16 maj 2022 var en historisk dag, och märklig. Regeringen hade just meddelat att Sverige denna dag hade bestämt att begära inträde i försvarsalliansen Nato. Denna dag råkade också vara Elin Wägners födelsedag. Det var 140 år sedan hon kom till jorden, bland äppelblom och gullvivor. Det här med Nato skulle Elin inte ha gillat.

Före den 24 februari 2022 hade jag inte gjort det heller. Ambivalent hade jag kanske varit, beroende på vem som talat, men uppslutningen runt vår alliansfrihet var betryggande bred. Den hade som man säger, ”tjänat oss väl”, med dubbelmoral och allt, sedan kalla krigets dagar.

Den 24 februari kullkastades allt. Innan dess var det få som trodde att Rysslands president skulle rusta hundratusen man, angripa ett fredligt grannland och starta ett storskaligt krig, komplett med alla gammaldags vidrigheter: plundring, våldtäkter, mord på civila.

Jag upprepar att få verkligen visste säkert att Ryssland planerade att anfalla Ukraina – mer än CIA:s agenter. Men i exempelvis Sverige dröjde det inte

många veckor förrän självutnämnda experter började tala som om ”vi hade sett det komma”. Det är ett oerhört påstående. Varför? Jo, därför att det är en stor skillnad på före och efter. Före ett anfall existerar fortfarande en fred, en förhandlingsmån, en förhoppning. Efter ett anfall finns det inte längre någon förhoppning. Hoppet har flyttats, och gäller nu på lång sikt.

Vi bör lyssna på den ukrainske författaren Andrej Kurkov, som skriver i sin *Dagbok från en invasion*:

*24 februari. Alla var vi chockade. Jag erkänner att jag borde ha vetat bättre. Mina egna landsmän i östra Ukraina har utsatts för attacker som dessa i åtta år. Jag skrev till och med om det i (romanen) *Grå bin*. Ändå var jag oförberedd.¹*

När det otänkbara hade skett i Ukraina måste också Sverige inrätta sig efter det otänkbara. Många undrar hjälplöst: hur ska vi nu arbeta för freden? Samma frågor ställde sig Elin Wägner och hennes vänner på tioalet och på trettioalet. De kom till olika slutsatser.

Författaren och journalisten Elin Wägners² (1882–1948) livslånga intresse för freden väcktes i rösträttskampen. När första världskriget bröt ut stannade rösträttsrörelsen av. Till alla argumenten mot kvinnornas sak kunde männen nu lägga kriget. Kvinnorna borde lojalt sätta sina små krav på undantag och vänta, sa den konservatieve riksdagsmannen och statsvetaren Rudolf Kjellén i en debatt. Han var motståndare till demokratin och avskydde kvinnlig rösträtt: "Vad som behövs i svensk politik är inte mer kvinnor utan mer män!"

Pacifister var allmänt illa sedda, som alltid i början av ett krig. Det struntade Elin Wägner i. Hon menade till och med att om det ansågs som förräderi mot fosterlandet att vara pacifist, ja då ville hon vara fosterlandsförrädare.

1915 reste hon till kvinnornas fredskongress i Haag i Holland. Den kongressen visade hur kriget förgiftat allt, även kvinnorörelsen. De franska kvinnorna bojkottade konferensen, de vägrade sitta till bords med tyskor och österrikiskor. De som deltog lyckades i alla fall enas om att kräva rösträtt för kvinnor i hela världen, och att kräva att världens nationer arbetade mer för att pröva skiljedom än militära medel vid konflikter mellan länder. Väl hemma igen engagerade Elin sig intensivt i freds-rörelsen.

Kvinnorna hade många skäl att protestera mot kriget. Krigshetsarna var ofta reaktionära och motståndare till demokratin. Kvinnorna visste hur

civilbefolkningen lider under ett krig. Flera av de första kvinnorna i riksdagen hade rötter i freds-rörelsen, som Kerstin Hesselgren och Nelly Thüring. De släppte inte sitt engagemang.

Men få brann för freden så mycket som Elin Wägner. Hon tyckte att de neutrala svenskarna var arroganta i fredsfrågan. Ett litet land kan lätt förlora sin frihet i stormakternas konflikter. Hon skriver till Ellen Key:

Folk vet så litet och vet så fel. Det förbannade Svenska Dagbladet och andra pressorgan göder dem med gift. Jag sörjer över att svenskarna är så bakom, har så litet patos, så lite entusiasm. Vi är som ett godståg med ett dåligt litet lok och sekunda kol. Jag känner mig ibland som ett litet stycke kol som brinner upp i ångpannan utan att tåget går fortare för det.

Hon skrev en fredsroman, *Släkten Jernploogs framgång*, som utspelar sig i lilla Gustavsfors, som påminner om Gustav V:s Sverige. Den konservativa landshövdingen har drag av Sveriges drottning Victoria. Romanen förenklar inget, serverar inget käckt freds-budskap. Även kvinnorna bråkar inbördes, och är inte bättre än männen. Men det är deras ansvar som mödrar att verka för freden, trots allt.

Sin egen bild av kriget fick Elin 1919, när hon kom till Wien i Österrike. Hon reste som volontär för svenska Rädda Barnen, som hon just varit med och startat. Nöden i Wien gav henne ma-

terial för många böcker. Hon glömde den aldrig. Hon skriver hem till sin hushållerska Linnéa: "Alla ha det svårt, idag träffade jag en lärarinna som bara var skinn och ben. Tänk dig att bara ha 5000 kr om året och ett par kängor kosta 1000 kr. Hon sade att hennes kolleger inte har skor att gå till skolan med."

Chocken bestod inte minst i att se ett tidigare välmående land upplöst. Kejsardömet Österrike-Ungern tillhörde ju krigets förlorare. Huvudstaden Wien var utarmad, och blev också centrum för en flyktinkatastrof, när 160 000 judar flydde från sina hem i västra Galizien, som tilldelats Polen. "Östjudarnas" ankomst till Wien ledde till rasistiska protester. Med olust såg Elin Wägner stora demonstrationer dragatorna fram, med talkörer som ropar: "Ut med judarna", "Allt är judarnas fel".

Hon reste senare till Tyskland och England och umgicks med kväkare och fredsarbetare. Hon besökte Pfalz och Rhenlandet som var ockuperat av Frankrike. Här deltog hon med iver i olika former av lokalt motstånd och civil olydnad, spårvagnsbojkotter, generalstrejker etc. Hon blev god vän med en tysk motståndsmann, August Ritter von Eberlein, officer och flickskolerektor. Senare uppdagade hon att Eberlein hade deltagit i ett attentat mot en samarbetsman, med dödlig utgång. Inte så pacifistiskt, precis. Det är oklart hur mycket Elin Wägner egentligen visste om Eberleins förehavanden.

Under tjugotalet var hon mycket intresserad av alla politiska strävanden för att ena Europa. Hon och hennes vänner engagerade sig för tankarna på Nationernas Förbund. Deras övergripande motto var: Aldrig mera krig!

Det är också temat i Wägners roman *Den namnlösa*, som hon skrev i febrigt fart 1922, efter vistelser i Österrike och Tyskland, och efter skilsmässan från maken John Landquist.

Den namnlösa är en intressant roman, en av Elin Wägners bästa. Handlingen utspelar sig i ett samtida Småland, i Åsa-Hannas bygd, och scenen är prästgården i Ljungheda, som hon skildrat många gånger förr. Vi rör oss nästan inte utanför husets väggar. *Den namnlösa* är ett kammerspel för sju röster, med fokus på generationsskillnader och förändring av moraliska värden. De unga har fått sin framtidstro krossad. Prostens vuxne son Gabriel är läkare, märkt av kriget. Det är också prästens syster Rakel, som kommer resande till prästgården. Hon är sjukgymnast, och har arbetat med krigsinvaliderna i Wien. På tåget hem till Ljungheda möter hon den namnlösa, en ung kvinna som är döende i tbc. Rakel tar henne med till prästgården.

Alla romanens gestalter är olyckliga, alla ruvar på hemligheter, alla missförstår varandra. Alla utom den originelle gamle tjänaren Niklas, som med sin ljusa kristna tro uppträder som ett helgon. Mot bakgrund av prästgården med

alla sina traditioner känns romanens människor i hög grad nutida, splittade, och förstörda av kriget. Det går att se *Den namnlösa* som Elin Wägners stora krigsroman. Det visar sig att Den namnlösa heter Eva, och är traumatiserad av en våldtäkt. Bakom hennes individuella erfarenhet finns tusentals öden i första världskrigets spår. Elin Wägner använder sig av lärdomar från Österrike och Pfalz. *Den Namnlösa* är en roman om kärlek, påverkad av Dostojevskij och Kierkegaard. Den duktiga Rakel, ständigt beredd att hjälpa andra, inser sitt beroende av andra: "Jag hade inte kommit till Ljungheda för ett barmhärtighetsverks skull, utan för att själv bli tagen hand om i min trötthet, blindhet och sjukdom."

När Rakel och några av hennes medvandrare stött och blött sina tillkortakommanden, vågar de formulera ett stillsamt hopp: "Så länge man inte är riktigt död, vill man allt gärna leva ändå."

Elin Wägners feminism var alltid kopplad till hennes radikalpacifism. Redan på tjugotalet hade hon läst om Gandhis ickevåld och blivit starkt påverkad. Hon skrev flera artiklar om Gandhi och hans kamp mot den engelska kolonialismen, i tidningen *Tidevarvet*, där Wägner var redaktör i mitten på tjugotalet. Den radikala, liberala veckotidningen startades 1923 av Elin Wägner och hennes vänner i den så kallade Fogelstadgruppen. De grundade också föreningen Frisinnade kvinnor och

Kvinnliga Medborgarskolan vid Fogelstad, som drevs fram till 1954.

1935 tog Elin Wägner och hennes vänner i Fogelstadgruppen initiativ till kampanjen Kvinnors vapenlösa uppror mot kriget. I korta drag handlade det om att kvinnor och barn skulle vägra delta i civiltjänsten, vägra ta på sig gasmask, gå ner i skyddsrummen. Det var svårt att vinna massorna på ett sådant program. Det finns något teoretiskt, närmast arrogant drag i kampanjens absoluta uppfordran. Hur skulle mödrar med småbarn kunna lova att inte skydda sina barn? Ändå samlade kampanjen 20 000 namnunderskrifter.

Det är lätt att instämma i den kristna och konservativa feministen Lydia Wahlströms kritik:

En vacker gest att säga att man inte ska använda skyddsrum vid ett gasanfall. Men martyrskap ska inte sökas. Det är med det som den stora lyckan – det ska komma som en nåd.

Elin Wägners kompromisslösa radikalpacifism är kanske den mest svårsmälta av alla Wägners besvärliga sidor.

Elin Wägner hatade Hitler, men var pacifist ändå. Hon blev beskylld för att spela Hitler i händerna. Det var ingen grundlös anklagelse, eftersom både nazisterna i Tyskland och kommunistpartiet i Sovjet finansierade pacifistiska organisationer i väst. Hennes ställningstagande var ingen lätt sak för Wägner

heller. Hon var tidigt medveten om hotet mot judarna. Våren 1933, ett par månader efter Hitlers makttillträde, besökte hon Berlin och träffade vänner. Trakas-serierna mot judarna hade redan börjat. Hennes bekanta hade fått yrkesförbud, vännernas barn var inte längre välkomna till universitetet. Andra vänner, politiskt engagerade till vänster, vägrade öppna dörren, i skräck för att det var Gestapo som väntade på tröskeln.

I mitten av 1930-talet var det inte minst de kvinnliga vännerna i Wien som gav Elin Wägner intellektuell och politisk stimulans. WOWO kallade de sig, *Women's Organization for World Order*. Det var en grupp originella och djärva feminister, beredda att gå i närkamp med samma ämnen som Fogelstadgruppen: demokrati, kvinnohistoria, miljö och fördelning av jordens resurser. Elin

beskriver dem för sin goda vän Amelie Posse i ett brev 1936: "De äro ytterligt förtjusande karska och modiga mitt i sitt wienska elände och förtryck."

Anna Helena Askanazy och psykoanalytikern Sofie Lazarsfeld var de två ledande kvinnorna i WOWO som stod Elin Wägner närmast. Båda tillhörde framstående judiska familjer i Wien, båda hade redan 1935 allvarliga problem med den österrikiska "austrofascistiska" regimen, som börjat dra åt tumskruvarna på socialdemokrater, kommunister och radikala humanister. Som judinnor var de trakasserade. Båda lyckades fly från Österrike 1938, men Askanazys man mördades av nazisterna.

En sorg för Elin Wägner var att hennes exmake John Landquist under trettio-talet blev allt mer imponerad av Hitler. Wägner var gift med filosofen och

kritikern John Landquist mellan 1910 och 1922. Efter skilsmässan förblev de vänner, och att döma av deras brevväxling spelade de en ömsesidigt viktig kritisk roll för varandras författarskap. Men när Landquist på trettioalet blev politisk redaktör i det då konservativa Aftonbladet oroas Elin Wägner över hans Hitlerbeundran. I ett brev den 17 juli 1933 ställer hon honom mot väggen: "Ja, naturligtvis är jag orolig för att du går in för Hitler och fast jag känner igen din impulsivitet däri kan jag ändå inte riktigt begripa det."

Redan en vecka efter nazisternas makttillträde i Tyskland hade Hermann Göring protesterat mot frispråkiga svenska tidningar, framför allt Torgny Segerstedts hårda Hitlerkritik i GHT, *Göteborgs Handels- och sjöfartstidning*. John Landquist tog Görings parti. Den svenska pressen borde visa återhållsamhet, likaså politikerna.

Kanske passerade John Landquist mer än en gräns när han i oktober 1933 reste till Tyskland och inte bara lät sig guidas på IG Farbens och Krupps fabriker, utan också besökte ett koncentrationsläger för kommunister i Sachsen. Fångarna verkade friska och välnärda, tyckte Landquist: "Som middagen just pågick, så begärde jag en tallrik av deras kålsoppa med kött i; den var inte blott närande utan välsmakande."

Allt låter bestickande, men om någon i samtiden hade kallat John Landquist nazist hade han protesterat med kraft

– han betraktade sig som demokrat och liberal. Det var den *tyska* nationen som behövde en Hitler, inte den svenska. Och det var förstas bra att Hitler höll rent mot bolsjevikerna, både på hemmaplan och österut.

Elin Wägners analys av Hitler var kristallklar: "Om hans premisser [rasläran] är felaktiga, hans metoder [judeföljelserna] felaktiga, hans mål sud-diga och lätt ombytta, hans inspiration hatet och lidandet, så förstår jag inte att enbart hans skicklighet i propaganda kan göra honom till geni." Och, tillägger hon: "Dessutom fordrar nästan ditt förflutna som vän av kvinnorörelsen att du gör en reservation för Hitlers fanatiska och farliga hållning mot kvinnorna. Och friheten, den ädla humanismen!"

När John Landquist senare kom i offentligt bråk med den gemensamme vännen och förläggaren Tor Bonnier, som var jude, blev Elin bedrövad. Hon skrev till John 1938: "Man ska väl inte utan tvingande skäl bli ovänner med judar NU, när det är så modernt att kasta sig över dem – och de är ömtåliga som ägg. Förresten är vi alla ömtåliga som ägg. Man är ett ägg bland ägg."

Vid det laget fruktade de flesta ett storkrig i Europa. Allt fler av Elin Wägners goda vänner övergav radikalpacifismen, som Axel och Signe Höjer. Han var läkare och chef för Medicinalstyrelsen, hon var sjuksköterska, fredsaktivist och författare. Båda var socialdemokrater. Även Barbro Alving vacklade. Jour-

nalisten Bang var Elin Wagners yngre väninna och trogna lärjunge, inte minst som pacifist och kristen sökare. Barbro Alving är i brev och dagböcker upprörd över Chamberlains hållning i München 1938, vilket för övrigt Elin Wägner också var! Till synes en motsägelsefull position för en radikalpacifist. Vid krigets utbrott skrev Bang i brev att den enda utvägen verkar vara att "skjuta Hitler".

Bland vännerna som tvivlade på radikalpacifismen fanns också författaren Amelie Posse, som var med och startade Kvinnornas vapenlösa uppror mot kriget 1935. Hon bodde i Tjeckoslovakien, där Hitlers skugga föll mörk över landet. Posse blev övertygad om att fredsduvor inte hjälper mot Hitler.

Amelie Posse hade träffat Tjeckoslovariens blivande statsminister Edvard Beneš. Han övertygade henne om att kriget i längden var oundvikligt, och att radikalpacifism inte var rätt metod för att bekämpa nazisterna. Och, framför allt, ett litet land med en rovgirig granne måste rusta sig med ett starkt försvar.

Amelie Posse skrev då en ny artikel för *Tidevarvet*, där hon försiktigt prövade temat om små länders utsatthet och deras rätt att försvara sig. Man borde kunna tala om fred både på kort sikt och på lång sikt, tyckte hon. Artikeln refuserades av Fogelstadgruppens Honorine Hermelin, med argumentet att den skulle spela högern i händerna. Elin Wägner delade Hermelins bedöm-

ning, men hennes vänskap med Amelie Posse överlevde de politiska åsiktskillnaderna.³

Elin Wägner var van vid att pacifisterna blev beskyllda för att "gå ärenden". Men vilken god sak hade inte riskerat att bli utnyttjad för dåliga ändamål? Det gällde både kristendomen och Nationernas förbund, menade hon. Men – "Man kan ju också mycket väl tjäna nazismen genom en högt driven rustningsindustri, av vilken Hitler sedan får hela nyttan."

Det inflammerade ämnet sysselsatte de goda vännerna i flera år. Amelie Posses resonemang om fred på lång och kort sikt har sannerligen inte förlorat sin aktualitet. Hur kan Sverige gå med i Nato och inom Natos ram arbeta för fred på lång sikt, mot kärnvapen och för demokratiutveckling? Vår tid måste besvara samma brännande frågor.

Vårvintern 1938 var Elin Wägner mycket orolig för sina vänner i Wien. Den 15 mars proklamerade Hitler "Anschluss", och gränsbommarna togs bort mellan Tyskland och Österrike.

Elin skriver till John Landquist att det har varit förskräckliga dagar, världskriget är så nära. Skulle Österrike ha försvarat sig med vapen? För Elin Wägner är pacifismen den allt överskuggande frågan. Hennes tes är att de små staterna insett att enskilt försvar inte lönar sig. Och hon motsätter sig all rustning i de demokratiska länderna, för "dels nazifieras en stat ovillkorligen då den går in

för ett modernt så kallat försvar med alla dess konsekvenser, dels så tycker inte jag att de demokratiska staterna är något vidare att skryta med, de bygger ju lika mycket på våld även de”.

Här presenterar Elin Wägner sin huvudtanke, som hon senare kommer att utveckla i debattboken *Väckarklocka*, 1941. Våldet och militarismen ”nazifierar” även demokratierna – en kontroversiell tanke, för många rent moraliskt stötande. För mig också, om jag betraktar den som realitet. Skulle man inte kunna försvara sig mot diktaturen?

I brev till Elin Wägner pläderar Amelie Posse fortsatt kraftfullt för fred på kort sikt och på lång sikt. Europa

måste försvara sig mot Hitler, men arbeta för freden långsiktigt. Elin lyssnar artigt, men rubbas inte i sin övertygelse.

Inte förrän 1946. Då har hon insett omfattningen av Hitlers totala krig. Hon har sett koncentrationslägren öppnas och förstått innebörden av Förintelsen, mordet på Europas judar.

Bedrövad och bedövd skriver hon till vännen Emilia Fogelklou: ”Vi hade ändå räknat med att det finns vissa gränser som människan inte kan överskrida. Ett folk skulle inte ge sig på att utrota ett helt folk?”⁴

För första gången prövar hon självkritiskt sin absoluta radikalpacifism. Hon får känslan av att hon ”liksom pre-

dikat en tro som inte höll och har rört mig med postulat som lurat både mig själv och i någon mån andra. Då sov jag inte om natten.”

Andra världskrigets brott mot mänskligheten knäckte Elin Wägners ensidiga tro på radikalpacifismen, men inte hennes tro på fredsarbetets nödvändighet. De sista åren av sitt liv intog hon en något mer ödmjuk hållning – till människans skröplighet och till verkligheten.

En sak lär jag. Även den mycket begåvade och högt beundrade Elin Wägner fastnade i sitt tunnelseende. Hon hade ett förakt för svaghet och vankelmod. Hon var för förtjust i sina teorier, och hade mycket svårt att ompröva sina argument, liksom att kompromissa. Men kanske är hon just därför aktuellare än någonsin. Vi måste kunna tala om historia och dagens situation på samma gång. Och vi måste också fråga oss – vems fred?

*

Nu har det vidriga kriget i Ukraina pågått i mer än tretton månader. Inte nog med att människor dör, bensin och mat blir dyrare och inflationen tilltar. Räcker det inte snart? De borde förhandla, finns det många som tycker, inte bara pacifister. Vladimir och Volodymyr borde sätta sig ner och förhandla fram en fred. Det kunde rentav vi svenskar hjälpa till med, vi som har hållit oss utanför krig så länge. Och vi borde förstås göra detta innan vi har gått med i Nato, och ”fått blod på våra händer”.

Den första frågan är, var ska förhandlingsbordet dukas? 123 länder försvinner direkt, bland annat Sverige, eftersom vi har godkänt utslaget från krigsdomstolen i Haag. President Putin är efterlyst för brott mot krigets lagar, han har sanktionerat bortförande av ukrainska barn i stor skala, ett dåd som gränsar till folkmord. Alla andra krigsbrott som han har tillåtit, plundring, tortyr, våldtäkt och mord på civila kommer i sinom tid också att läggas honom till last.

Nej, de svenska fredsvänner som vill kalla Putin till förhandlingsbordet får antingen resa till Moskva eller ställa sig med mössan i hand hos någon av de auktoritära ledare som inte erkänner domstolen i Haag, men välkomnar Putin. Vilken sorts förhandling blir det då? Och vilka är vi att säga åt ukrainarna: nu är det dags att sätta sig ner och förhandla med Bödeln. Han kanske tar fram svärdet och hugger huvudet av hela det ukrainska folket och den knoppande ukrainska demokratin – för den gillar han inte! Men har ni tur får ni leva, på knä. Och gasen blir billigare. Men alla hus som han har bombat sönder får ni laga själva.

Vilka är vi att säga detta till ukrainarna? Den frågan måste varje fredsvän ställa sig, gång på gång. En pacifist måste ha bättre argument än krigsförespråkarna, eller de rådvilla. Som jag ser det skärptes kraven på allas argument efter den 24 februari i fjol.

Frågan om demokratin är inte den minst viktiga. Den tidigare citerade författaren Andrej Kurkov skriver i sin dagbok: "Ukraina har skänkt mig trettio år av liv utan censur, utan diktatur, utan kontroll över det jag skriver och det jag säger."

Kurkov förnekar inte att Ukraina är en stat med stora problem, svag ekonomi, utbredd korruption och ett omoget politiskt system. Men landet har sedan tidigt 1990-tal hållit godkända val. I Ukraina har presidenterna avgått när folket har röstat bort dem! Nya har trätt till, och avgått. Så är inte fallet i Ryssland. Men i kritiken av Ukrainas brister har delar av det internationella samfundet trampat över det anständiga gräns. Amnesty International silade mygg och svalde kameler när de betonade krigsbrott begångna av ukrainska soldater. Den ryska propagandan som kallar Ukraina en hemvist för nazister och fascister, har fått vingar också i väst. Genom den försåtliga användningen av begreppet "nazist" har man också gett vingar åt antisemitiska föreställningar – som om antisemitismen i Ukraina skulle ha andra rötter än samma föreställningar i Ryssland – som går djupt.

Andrej Kurkov skriver också i dagboken, avväpnande enkelt: "Överallt där det finns antiamerikanska stämningar råder alltid mer sympati för Putin och Ryssland ...".

Det är lätt att se vad han menar. I detta fall handlar det inte längre om

politiskt förnuft och intellektuell hederlighet, utan om gamla, bekväma stereotyper om "min fiendes fiende". Ja, kriget är en svuren fiende till bildning, utbildning, till vidgade sinnen.

En fredsvän måste hata kriget, men kan han eller hon önska fred till varje pris? Får Ryssland vinna det krig man startat? En demokrat svarar nej. Ryssland har brutit mot säkerhetsordningen, mot alla krigslagar, mot FN-stadgan. Det är förbjudet att ändra gränser med våld.

Om vi står upp för världsordningen och FN-stadgan fördömer vi Rysslands angrepp. Vi är, som Elin Wägner sa 1916, ett litet land. Små länder har mest att vinna av en reglerad världsordning. Sant är att en reglerad ordning alltid bygger på förhandling. En gång i framtiden kommer också Ukraina och Ryssland att sitta vid förhandlingsbordet. Men i vilken mån är det vi som ska diktera villkoren för Ukraina?

I Tyskland finns en högljudd opinion för normaliserade förbindelser med Ryssland, och normaliserade gaspriser. De vill inte skicka några stridsvagnar eller bomber till Ukraina, i fredens namn. Här samsas vänster och extrema högerkrafter i en ohelig allians, som åtminstone fått en gammal tysk pacifist att gå i taket. Jag tänker på visdiktaren Wolf Biermann. Han har fyllt 86, men har inte slutat sjunga. Jag hade glädjen att lyssna på honom i höstas, på konserter i Göteborg.

Den unge Wolfs liv var kantat av krig.

Hitler häktade hans far, som var kommunist. När pappan tjänat av sitt straff fick han fri resa till Auschwitz, eftersom han var jude. I krigets slutskede föll de allierades bomber tungt över Wolfs Hamburg. Som tonåring flyttade han till Östtyskland – den bättre tyska hälften, som han såg det. Men hans ironiskt äppelkindade humanism tilltalade inte DDR. Stasi kastade ut honom med huvudet före, tillbaka till Västtyskland. I terrorbalansens tid blev hans sång om *Soldaten i Tredje världskriget* en hymn: "Atomraketer haglade från himmelen blå och klar, de flesta bomber kom allt för sent när inte ett liv fanns kvar." Eller *Uppmuntran*: "Låt dig ej förhårdna i denna hårda tid, de allt för hårda brister, de alltför styva mister sin vassa udd därvid. Och makten klarar sig."

Det säger något om hans dikter att de håller att nöta på. Känslösamma, men skarpa, och kemiskt fria från nostalgi. Redan på DDR-tiden sa han: "*Warte nicht auf bessere Zeiten* – vänta inte på bättre tider".

I Göteborg hösten 2023 spände Wolf Biermann ögonen i publiken och sa att han ännu kunde respektera en from pacifist, men att hycklarna i den tyska freds rörelsen gjorde honom illamående: "Vilka är vi att vägra ge missiler till Ukraina om det är missiler de behöver för att försvara sig mot diktatorns övervåld?"

Och så blinkade den gamle protest-sångaren som en ugglas: "*Warte nicht auf bessere Zeiten*. Vänta inte på bättre tider! för – det är aldrig för tidigt för frihet.

Ulrika Knutson är frilansjournalist, kritiker och författare, verksam i press, radio och tv. Hon har varit gästprofessor i praktisk journalistik vid JMG och är hedersdoktor vid Göteborgs universitet. Hon var ordförande i Publicistklubben 2009–2012. Hennes senaste bok är *Den besvärliga Elin Wägner* (Historiska Media, 2020).

Noter

- 1 Andrej Kurkov. *Dagbok från en invasion*. Falun: Natur & Kultur. 2023. (Samtliga citat från Kurkov kommer i denna artikel från denna källa).
- 2 Stora delar av informationen om Elin Wägner är hämtad från Ulrika Knutson. *Den besvärliga Elin Wägner*. Historiska Media, 2020.
- 3 Eva Strömberg Krantz. *En ande som hör jorden till: en bok om Amelie Posse*. Carlsson. 2010.
- 4 Emilia Fogelklou & Elin Wägner: *Kära Ili, käraste Elin: Emilia Fogelklou och Elin Wägner växlar brev åren 1924–1949/urval och inledning av Gunnel Vallquist*; kommenterade noter av Margareta Larson. Åsak. 1988.